

L'antropologia social a la Universitat de Barcelona: línies de recerca¹

Carles Siches i
Cuadra
Universitat de Barcelona

«Cada uno se mueve sólo a través de su propio significado, creando valores mientras continúa».

A.A. Attanasio

Fa vint anys que es va constituir el Departament d'Antropologia Cultural de la Universitat de Barcelona, al voltant del Dr. Claudi Esteva Fabregat, el qual obtingué la primera càtedra d'Antropologia Cultural de l'Estat espanyol.

Com tota institució universitària en la seva especificitat, el Departament d'Antropologia Cultural intentà configurar, des dels seus començaments, un perfil acadèmic i de recerca que permetés preparar llicenciats i doctorants amb la formació bàsica en Antropologia Social i Cultural.²

D'aquesta forma, des dels seus inicis, el 1972, fins aproximadament el 1977, començarà la consolidació de la disciplina en l'àmbit universitari, procés paral·lel a l'intent de desenvolupar uns projectes de recerca en zones de l'Alt Aragó, Catalunya i la serralada Andina, sota la direcció del Dr. Claudi Esteva (Comas i Pujadas, 1983). Les tesis doctorals presentades i els articles publicats en aquest període, resultat d'aquestes recerques, exemplifiquen la gran heterogeneïtat d'interessos teòrics i metodològics i dels temes tractats per part dels membres que en aquell moment pertanyien al Departament.³

Amb el I Congreso Español de Antropología es van començar a avaluar les recerques fetes fins a aquell moment (Prat, 1991:46), bàsicament centrades, pel que fa a estudis fets en zones de Catalunya i l'Estat espanyol, en l'estudi de les societats page-

ses.⁴ També es començà a avaluar, si no de forma explícita, sí de forma implícita, la suficiència en la formació. Les limitacions de la universitat espanyola en aquell moment: massificació, falta de recursos i un llarg etc., era una realitat que no cal oblidar i que comportarà un seriós obstacle.⁵ Des del meu punt de vista serà significativa la constitució de l'Institut Català d'Antropologia el 1978, com a element renovador. Donarà peu a una comunicació teòrico-metodològica i pràctica, en aquell moment difícil en el context universitari, entre estudiants i professorat, com també potenciarà aquesta amb un intercanvi d'experiències amb l'aportació d'investigadors d'altres centres.⁶ Tots aquests aspectes van acompanyats d'un reajustament de l'estructura del professorat del Departament, que comportarà una potenciació de les seccions universitàries d'Antropologia Cultural de Lleida i Tarragona, i obrirà noves perspectives per a la tasca investigadora i docent a Catalunya.⁷

Tot aquest procés confluirà en el moment en què es reconeix la llicenciatura d'Antropologia Social, l'any 1982, que repercutirà en projectes de coordinació entre docència i recerca; en aquest sentit, comença un esforç per part del professorat, que es consolidarà en aquests últims anys, en desenvolupar, dins la riquesa de temàtiques obertes, programes de recerca en equip, compatibilitzant-los amb la investigació individual, com també la necessitat d'articular-se, tant de forma individual com en equip, amb d'altres centres.

Actualment, l'ensenyament d'Antropologia Social compta amb un professor emèrit, dotze professors ordinaris (quatre catedràtics i vuit titulars), quatre professors titulars interins i dos professors ajudants. També compta amb cinc becaris de Formació de Personal Investigador (FPI).

Passem a sintetitzar les línies de recerca que actualment es treballen en equip:

a) «*Ciències del disseny, noves tecnologies i tradició cultural*». En aquest projecte col·labora la Universitat Carnegie Mellon (EUA), participació recollida en un conveni amb la Universitat de Barcelona i el Centre Divulgador de la Informàtica de la Generalitat de Catalunya. La directora del projecte és la Dra. Maria Jesús Buxó.⁸

És una investigació situada dins els àmbits de l'Antropologia Aplicada i la Prospectiva Antropològica. Es caracteritzaria per ser una investigació teòrica i etnogràfica sobre les ciències del disseny en relació amb els processos de canvi cultural, mediatitzats pel desenvolupament de les tecnologies intel·ligents. Aplicada a l'anàlisi d'un cas de construcció de «cultura informàtica» a la Research University, Carnegie Mellon University.

b) «*Estudi comparatiu de l'organització comunal a Espanya i Amèrica Llatina*». L'equip està format pels professors. J. Contreras, I. Terradas, O. Beltran i els becaris FPI P. Quintín, A. Viola i I. Querol. Es proposa estudiar l'evolució de les formes d'organització comunal, del se-

gle XV fins al moment actual, a Espanya, principalment en algunes zones de Castella i Lleó, i a Amèrica Llatina, en concret en zones del Perú, Mèxic i Bolívia. Una de les primeres qüestions plantejades seria veure el paper que té el procés colonial i l'element hispànic en la formació de l'estructura de la comunitat llatinoamericana i comparar amb fenòmens de desenvolupament en la península Ibèrica. Així, segons els investigadors, és prioritari estudiar els factors històrics que donen com a resultat diferències en la força de les institucions a nivell comunitari en cada àrea estudiada.

Els investigadors remarquen el fet que si comparem les formes d'organització comunal a la península Ibèrica, les quals han anat desapareixent a partir de la modernització en els segles XIX i XX i de forma ja gairebé definitiva amb la capitalització i la transformació tecnològica posterior a la Guerra Civil, veiem que el procés a Llatinoamèrica, on les transformacions socioeconòmiques en les diferents zones són evidents, el procés sembla més complex. Els autors indiquen que s'ha desenvolupat

1. Aquest informe no hagués estat possible sense la guia que em va representar el treball previ fet pel Dr. Joan Frigolé (1992), al qual he d'agrair el seu ajut.

2. Claudi Esteva Fabregat, com a director del Centre d'Etnologia Peninsular intentà complementar la tasca iniciada en un context universitari, mancat de recursos, aprofitant la plataforma que ofería aquest centre (vs. Esteva, 1982).

3. Vegeu Buxó (1973); Comas (1978); Contreras (1975); Esteva (1970); Prat (1976); Pujadas (1977); Roma (1972); Terradas (1971). Per a una ampliació bibliogràfica vegeu J. Prat (1991) i D. Comas i Pujadas (1983).

4. Vegeu Actas del I Congreso Español de Antropología, 2 vol., Ed. Universidad de Barcelona: 1980.

5. En aquest sentit vegeu l'anàlisi contextualitzada que fa J. Prat (1991:45-48), pel que fa a la nostra especialitat.

6. Un dels vehicles utilitzats van ser els seminaris en els quals van participar en el període 1979-1983, per exemple J.-V. Murra (1979), Dr. L. Krader (1979), J. Alvar (1979), T. San Román (1980), Al Galván (1980), A. Leed (1981), Ll. Mallart (1982), U. Martínez Velga (1982), J. Pitt-Rivers (1983), etc.

7. Paral·lelament el Departament d'Antropologia Cultural va crear, el 1979, una publicació amb caràcter anual anomenada *Comentaris d'Antropologia Cultural* amb l'objecte de potenciar la comunicació entre els investigadors i d'aquests amb l'alumnat.

8. Participen, com a col·laboradors d'investigació, Arcadi Rojo i Artur Serra.

Nau central de Santa Maria del Mar, incendiada amb posterior saqueig (1936).
Estudi sobre l'anticlericalisme a l'Espanya contemporània; M. Delgado.

un alt grau de resistència de les estructures comunals en moltes regions de Llatinoamèrica la qual obligaria a avaluar la variable «indígena» com a característica principal d'alguns segments del camperolat. Els autors proposen per analitzar el fenomen fer una detallada anàlisi comparativa de les històries rurals de les diferents regions. Els investigadors tenen com a objectiu conèixer les condicions que desgasten o promouen la supervivència de les estructures comunitàries a partir d'una anàlisi comparativa.

c) «*L'Europa de les famílies*». Recerca portada a terme pels Drs. Jesús Contreras i Joan Bestard i en la qual participen estudiants de tercer cicle. Té com a finalitat estudiar la diversitat cultural de les famílies europees a través, principalment, de l'anàlisi dels models d'herència com a elements de transmissió de la identitat familiar.

És un projecte integrat al «Réseau européen de laboratoires pour l'étude de la diversité culturelle des faits familiaux», del qual n'és la promotora la Dra. Martine Segalen (CNRS, França).

Participen, a part del nostre departament, els centres següents: Centre d'Etnologie Française, Instituto de Ciencias Sociales (Lisboa), Departament of Social Anthropology (University of Edimburg), Departament of Social Anthropology (University of Manchester), Norwegian Centre for Child Research (University of Trondheim).

El projecte preveu la constitució d'una xarxa d'especialistes de les qüestions de la família i el parentiu i que comportarà, segons el projecte i en una primera fase, la realització de trobades internacionals que permetin realitzar un projecte comparatiu pels diversos països i, en una segona fase, la realització d'aquests projectes. Es preveu estudiar de forma comparada, per exemple, els significats dels termes de parentiu, en les llengües respectives; investigar, des d'una perspectiva històrica i actual, el valor «família» en les diferents cultures nacionals; la importància històrica dels estudis sobre la família en tant que reflecteixen una concepció nacional, etc.⁹

En aquesta línia, s'ha fet una enquesta sobre parentiu i família

a París, Nanterre, Oporto, Barcelona, Manchester, Edimburg i Oslo. En concret, l'enquesta s'ha centrat sobre la història residencial d'un grup de famílies de classe mitjana amb residència urbana.¹⁰

d) «*Antropología del parentesco: la diversidad cultural en las relaciones familiares*». L'equip està format pels professors J. Frigolé, J. Bestard, O. Beltran, F. Estrada, A. García i estudiants de tercer cicle.

Aquest projecte té com a objectiu estudiar les relacions familiars dins el marc d'una anàlisi cultural. Es parteix de la hipòtesi que existeix una diversitat cultural de la família encara que els indicadors demogràfics assenyalin la tendència d'un model únic europeu (noves formes de cohabitació, reducció de la natalitat, augment de les taxes de divorci, etc.). Això comportarà, descriure i analitzar, emprant la perspectiva nativa, un conjunt de models relacionats amb la procreació, cos, gènere, persona, matrimoni i família, que donen significat a les relacions de parentiu en diferents contextos etnogràfics.

Aquests plantejaments porten a la necessitat de fer etnografies contextualitzades: mitjançant l'observació, entrevistes en profunditat, etc., es pot descobrir i

9. En el marc d'aquesta xarxa, es va organitzar a Barcelona el Simposi «L'Europa de les famílies», amb el suport de l'Institut Català d'Antropologia i la Caixa de Catalunya, fet el març de 1991.

10. S'editarà un llibre amb el resultat de les enquestes.

Tecnologia cultural.

"Recol·lección de la sal a
Mares (Cusco, Perú)." Fogo:
O. Beltrán.

donar contingut als conceptes associats al parentiu. Així mateix, utilitzant el mètode comparatiu i amb l'objecte de comparar realitats culturals diverses, tant urbanes com rurals, serà possible conèixer i analitzar les continuïtats i canvis, la diversitat i l'homogeneïtat dels models culturals del parentiu.

e) «*La construcció social de l'estranger*». És una acció integrada en la qual participa, a més del Departament d'Antropologia Social de la Universitat de Barcelona, el Departament de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona i l'École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS). Els membres de l'equip del Departament són les professores D. Provansal i D. Juliano, la becària (FPI) V. Bergali i el doctorant M. Muñoz.

Com assenyalen en el seu treball, per entendre aquesta línia de recerca és decisiva la seva pertinença, des del 1984, al «Grup Internacional d'Investigació sobre els Processos de Transició Social», dirigit per M. Godellier, també quan es va crear el 1986 un equip franco-espanyol sobre «*La pluralidad de bases económicas en la reproducción de las familias y de las comunidades locales*», coordinat, aquest últim equip, per D. Comas i L. Assier-Andrieu, i amb el suport institucional del CNRS i la CAY-CIT.

Aquest programa de recerca es proposa com a objectiu l'anàlisi dels processos administratius i dels mecanismes d'etiquetació que, dins les condicions objectives donades (immigració, economia informal, marginació),

produeixen determinades categories d'estrangers, diferents entre si i jerarquitzades, en relació amb la societat autòctona.

En aquesta línia, s'analitzen els sistemes de representació que s'associen a aquests mecanismes, amb la finalitat d'aprofundir en l'anàlisi de la producció social i simbòlica de la identitat i de la diferència.¹¹

f) «*Estudi etnogràfic d'Andalusia Oriental*». Coordinen el projecte D. Provansal (UB) i P. Molina (Universitat de Granada) i ha participat amb un estudi monogràfic en el període 1985-1987 Carles Siches (UB).¹² L'entitat responsable és l'*Instituto de Estudios Almerienses*.

En principi, l'objectiu d'aquesta investigació era la rea-

lització d'un *Atlas Etnogràfic de la Província d'Almeria*, en relació al qual s'havia estudiat, en una primera fase, la comarca de Campo de Níjar. Els seus resultats van ser publicats per la Diputació d'Almeria (Provansal i Molina, 1989). La recerca es va iniciar el 1982, i s'arribà a completar la primera fase el 1986, si bé s'havia fet un estudi previ el 1981.

Si el plantejament inicial, essencialment etnogràfic, volia ressaltar els aspectes culturals de la comarca (vs. Provansal i

11. Es va organitzar el Simposi internacional sobre migracions no comunitàries a Europa, amb el suport de l'Institut Català d'Estudis Mediterranis, el febrer de 1991.

12. Vegeu Siches (1991).

Molina, *op. cit.*), posteriorment es va centrar la seva atenció en la dinàmica de transformació econòmica i social, essent el seu element articulador el procés de producció i reproducció dels grups domèstics i les seves estratègies (veure Provansal i Molina eds., 1991).¹³

g) Una altra línia de recerca, desenvolupada pel Dr. Manuel Delgado, s'interessa pels diferents moviments, històrics i actuals, de violència religiosa. En concret, la qüestió de les formes agressives (des de la iconoclàstia fins a la blasfèmia) que pot prendre la relació entre diferents sectors socials amb els objectes, espais, representacions i oficients rituals. És a dir, el que es considera, en un moment donat, els dominis de la santedat (vs. Delgado, 1992a, 1992b).

Aquesta línia de recerca es concreta, actualment, amb el seu

estudi sobre l'anticlericalisme a l'Espanya contemporània, i en la seva participació, amb el suport del Departament, en el Grup d'Investigadors, pertanyents a les universitats Autònoma de Barcelona i de Pisa, sobre «*Les guerres civils a la societat contemporània*» i en el grup de recerca sobre «*Luoqhi sacri e spazi della santità*», que agrupa investigadors de diverses universitats i centres d'estudi d'Àustria, França, Alemanya, Israel, etc. i coordinat per la Universitat La Sapienza de Roma i la Universitat di l'Aquila.

Per últim, cal dir que en aquest últim decenni s'han obert altres línies de recerca, com per exemple sobre Religiositat popular (J. Roma), Etnologia i Etnomusicologia de Catalunya i Aragó (vs. J. Roma, 1972), Economia domèstica i Economia informal (vs. G. Sanz, 1990, 1991), Antropologia de la Pesca

(vs. C. Siches, 1991a, 1991b), Antropologia del Turisme (C. Siches, 1989), Antropologia Social i Història local (vs. Terradas, 1983, 1989), Antropologia Urbana (vs. M. Fdez. Martorell, 1988), Tecnologia cultural (vs. O. Beltran, 1991), Antropologia de l'Etnicitat (vs. Esteve, 1984); Antropologia de l'Educació (D. Juliano); Antropologia i Ciència (C. Bidón-Chanal).

Cal ressaltar, finalment, la dimensió docent d'aquestes recerques, articulada en un programa d'Antropologia de segon i tercer cicle, també les anteriors recerques esmentades i que dóna com a resultat una gran riquesa d'interessos que conflueixen en un programa conjunt docent i que és essencial, a llarg termini, en el marc de les noves titulacions, en què l'Antropologia Social es reconeix com una llicenciatura de segon cicle.¹⁴

13. Properament, l'editorial Anthropos en publicarà el segon volum.

14. En aquest sentit la Secció d'Antropologia Social de la Universitat de Barcelona desenvolupa el programa de doctorat, dirigit actualment pel Dr. Ignasi Terradas, amb el títol *La recerca en Antropologia Social*, i en la qual col·laboren la Universitat Rovira i Virgili, la Universitat Autònoma de Barcelona i el Seminari d'Estudis de la Dona de la Universitat del País Basc.

Bibliografia

BELTRAN, O., *Estrategias domésticas y posibilidades adaptativas del trabajo en una explotación salinera*. En Prat, J. y otros (eds.) *Antropología de los Pueblos de España*. Madrid: 1991, Taurus Ed., pp. 381-392.

BESTARD, J., *Casa y familia. Parentesco y reproducción en Formentera*. Ed. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma de Mallorca; 1986.

BESTARD, J. I BIDÓN-CHANAL, C., *Historia y naturaleza humana en los siglos XVIII y XIX. a Comentarís*, núm. 4, 1982.

BUXÓ, Mª-J., *Movilidad social y elección-uso de la lengua*, a *Ethnica*, 6: 7-33, 1973.

BUXÓ, Mª-J. I CALVO, T. (ed.), *Culturas hispanas de los Estados Unidos de América*. Madrid: 1990, Ed. de Cultura Hispánica.

BUXO, Mª-J., *Movilidad social y elección-uso de la lengua*, a *Ethnica*, 6: 7-33, 1973.

BUXO, Mª-J. I CALVO, T. (ed.), *Culturas hispanas de los Estados Unidos de América*. Madrid: 1990, Ed. de Cultura Hispánica.

COMAS, D., *Familia y herencia en el Pirineo aragonés*. Tesis de Doctorat. Universitat de Barcelona. 1978. Inèdita.

COMAS, D. I PUJADAS, J.-J., *Antropología Catalana o Antropología a Catalunya: tradicions i nous enfocaments*, a *Arxiu d'Etnografia de Catalunya*, núm. 2, Tarragona: 1983.

CONTRERAS, J., *Reforma agraria y conflictos intercampesinos en la Sierra Sur del Perú*. A *Ethica*, núm. 9, 1975, pp. 205-214.

Subsistencia, ritual y poder en los Andes. Ed. Mitre, Barcelona: 1985.

Los grupos domésticos: estrategias de producción y de reproducción. A PRAT, J. i altres (eds.) *Antropología de los Pueblos de España*. Madrid: 1991, Taurus Ed., pp. 343-380.

DELGADO, M., *La festa a Catalunya, avui*. Barcelona: 1991, Barcanova.

La ira sagrada. Barcelona: 1992, Humanidades.

Las palabras de otro hombre. Barcelona: 1992, Muchnick.

ESTEVA, C., *Algunas funciones y relaciones del compradrazgo y del matrimonio en Chinchero, Cuzco*. Universitat, 6/7: 50-90; 1970.

"Trayectoria de una vocación y de una

antropología", a *Boletín Anthropolos*, núm. 10, Barcelona: 1982.

Estado, etnicidad y biculturalismo. Ed. Península, Barcelona: 1984.

FDEZ. MARTORELL, M., *Introducción: La ciudad desde la semejanza*. A M. Fdez. Martorell (ed.) *Leer la ciudad*. Icaria Editorial, Barcelona: 1988, pp. 9-26.

FRIGOLÉ, J., *Llevarse a la novia. Matrimonios consuetudinarios en Murcia y Andalucía*. Universitat Autònoma de Barcelona: 1984.

"Noviazgo y matrimonio en el sur peninsular: aproximación a una concepción cultural". En *Familia y Sociedad*, 1989, pp. 23-30. 15-34.

"Departament d'Antropologia Social i Història d'Amèrica i d'Àfrica" a *Activitat Científica*, núm. 3, Universitat de Barcelona; 1992.

JULIANO, D., *Cultura popular*. Cuadernos Anthropolos de Antropología, núm. 6, Barcelona: 1986.

"Las cooperativas de producción como estrategias de transición en áreas de productividad vinícola media": 1988. A *Arxiu d'Etnografia de Catalunya*, núm. 6.

PRAT, J., *Organización social y mitología en la comarca del Gironés: una aproximación antropológica al palralismo catalán*. Tesis de Doctorat. Universitat de Barcelona: 1976. Inèdita.

Reflexiones sobre los nuevos objetos de estudio en la Antropología Social española, a M. Cátedra (ed.): *Los españoles vistos por los antropólogos*. Madrid: 1991, Júcar.

PROVANSAL, D., *Desarrollo, subdesarrollo e identidad cultural: el caso de un pueblo de la provincia de Almería*. En Rodríguez Becerra, S. (ed.) *Antropología Cultural de Andalucía*. Ed. Junta de Andalucía, Sevilla: 1984, pp. 151-166.

PROVANSAL, D. I MOLINA P., *Campo de Níjar: Cortijeros y areneros*. Instituto de Estudios Almerienses de la Diputación de Almería: 1989.

PROVANSAL, D. I MOLINA P. (Ed.) *Etnología de Andalucía oriental, I. Parentesco, agricultura y pesca*. Barcelona: 1991, Anthropolos.

PUJADAS, J.-J., *Aspectos etnolingüísticos del Alto Aragón. Etnociencia y taxonomías folk*. Tesis de Doctorat. Inèdita. Universitat de Barcelona: 1977.

ROMA, J., *Análisis funcional de la cultura musical de Alto Aragón*. Tesis de Doctorat. Inèdita. Universitat de Barcelona: 1972.

¿No ves que es pobre y sólo se alimenta de camotes? Los Igorrot, montañeros arrinconados del norte de Luzón. En Izard (comp.) *Marginados, fronterizos, rebeldes y oprimidos*. Tomo II. Ed. Serbal, Barcelona: 1984.

SANZ, G., *Estratègia empresarial i relacions laborals: cultura i treball en una indústria informal*. En JORDAR, P. i altres: *Organització de la producció i relacions laborals en les empreses. Cinc estudis empírics*. Barcelona: 1990, Eumo Editorial, pp. 83-93.

SANZ, G. i altres, *La confecció submergida. Característiques socio-econòmiques del sector de la confecció a Santa Coloma de Gramenet*. Barcelona: 1991, Eumo Ed.

SICHES I CUADRA, C., *La pesca en Campo de Níjar*. A PROVANSAL, D. I MOLINA, P. (ed.) *Etnología de Andalucía oriental, I. Parentesco, agricultura y pesca*. Ed. Anthropolos, Barcelona: 1991a, pp. 353-408.

Pêche artisanale et tourisme en Méditerranée occidentale / Artisanal fishing and tourism in the western Mediterranean. A DURAND, J.-R., WEBER, J. I LEMOALLE, J. (eds.) *La Pêche Artisanale*. t.I. París: 1991b, ORSTOM, pp. 475-482.

TERRADAS, I., *Allpa, un modelo etnosemántico*, a *Ethnica*, 2: 207-222; 1971.

La història de les estructures i la història de la vida. Reflexions sobre les formes de relacionar la història local i la història general. A Ponència presentada a les III Jornades d'Estudis Històrics Locals: 1983.

Sociabilitat i privacitat: una antinòmia? A L'espai viscut. Col·loqui Int. d'Història Local. Diputació de València: 1989, pp. 279-295.